

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ ДО ДИСТАНЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF THE ADAPTATION OF THE SCHOOL EDUCATION SYSTEM TO DISTANCE FORMS OF LEARNING

У статті розглядається досвід використання дистанційних освітніх технологій, що має реальні успіхи, результати та зростання вагомості даної інноваційної форми навчання, як із боку викладачів, так і з боку учнів. Зважаючи на події останніх років в Україні (пандемія, війна), дистанційне навчання стало реальним порятунком тисяч дітей і перебуває на етапі свого інтенсивного розвитку та стабілізації. У статті розкрито практичні аспекти та досвід використання дистанційного навчання, висвітлено психолого-педагогічні труднощі й недоліки, проаналізовано особливості адаптації та переваги, з якими зіткнулися учні за майже 5 років навчання в дистанційному форматі. Початкове негативне ставлення, зумовлене браком інформації, неналежним володінням інформаційно-комунікаційними технологіями, проблемами зі зв'язком і труднощами із правильним розподілом часу, поступово долається завдяки набуттю практичного досвіду у процесі дистанційного навчання. Отже, незважаючи на окремі психологічні труднощі, які виникають під час дистанційного навчання, можна відзначити загальну тенденцію до адаптації та прийняття цієї форми як гідної альтернативи аудиторному навчанню. За умов належної організації, ефективного планування часу та підтримки, дистанційне навчання демонструє значні переваги, які сприяють його поступовому впровадженню в освітній процес. У статті показано, що в сучасному освітньому просторі шкільного навчання дистанційна форма стає дедалі більш індивідуалізованою. Швидка та зручна реакція викладачів на запити учнів сприяє впровадженню особистісно орієнтованих підходів до навчання, а також забезпечує можливість надання додаткових блоків матеріалів, адаптованих до потреб кожного учня і вимог до сучасної освіти.

У статті доводиться, що отримані у процесі дослідження дані можуть бути основою для розроблення ефективних навчальних програм, що враховують специфіку дистанційного навчання. Вони також можуть бути використані для вдосконалення платформ для онлайн-освіти та розуміння динаміки того, як учасники освітнього процесу адаптуються до змін у форматі навчання.

Ключові слова: форми навчання, дистанційне навчання, адаптація до дистанційного навчання, готовність до дистанційного навчання, оцінка дистанційних форм роботи.

The article examines the experience of using distance educational technologies, which has real successes, results and the growing importance of this innovative form of learning, both from the teachers and from the students. Given the events of recent years in Ukraine (pandemic, war), distance learning has become a real salvation for thousands of children and is at the stage of its intensive development and stabilization. The article reveals the practical aspects and experience of using distance learning and highlights the psychological and pedagogical difficulties and shortcomings, analyzes the features of adaptation and the advantages that students have encountered over almost 5 years of distance learning.

The initial negative attitude caused by the lack of information, insufficient knowledge of information and communication technologies, problems with communication and difficulties with the correct distribution of time, is gradually overcome by gaining practical experience in the process of distance learning. Thus, despite some psychological difficulties that arise during distance learning, we can note a general tendency to adapt and accept this form as a worthy alternative to classroom learning. With proper organization, effective time planning and support, distance learning demonstrates significant advantages that contribute to its gradual introduction into the educational process. The article shows that in the modern educational space of school education, the distance form is becoming increasingly individualized. The quick and convenient response of teachers to students' requests contributes to the implementation of personally-oriented approaches to learning, and also provides the opportunity to provide additional blocks of materials adapted to the needs of each student and the requirements for modern education.

The article argues that the data obtained during the study can be the basis for the development of effective curricula that take into account the specifics of distance learning. They can also be used to improve platforms for online education and understand the dynamics of how participants in the educational process adapt to changes in the learning format.

Key words: forms of learning, distance learning, adaptation to distance learning, readiness for distance learning, assessment of distance forms of work.

УДК 159.953.5
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.69.2.5>

Підчасов Є.В.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Чепелева Н.І.

старший викладач кафедри соціології
та психології
Харківський національний університет
внутрішніх справ

Актуальність. Натепер дистанційне навчання задовольняє не тільки нові освітні потреби населення, а й потреби цивілізації в комунікації, що збільшуються. Такі умови навчання потребують перегляду психолого-педагогічних підходів, взаємин, взаємодій між учасниками освітнього процесу та знаннями, співпраці між учителями й учнями. Сучасна дистанційна освіта швидко розвивається, дозволяє створю-

вати нові форми та моделі освітнього процесу. Необхідне вдосконалення змісту й організації навчальних курсів. Виходячи із цього, можна зробити висновок про те, що педагогічною проблемою сучасної освіти є побудова моделі та поєднання традиційної освітньої моделі та технологій дистанційного навчання. Упровадження дистанційного навчання виконує завдання забезпечення цілеспрямованої диферен-

ціації структури змісту, методів і форм організації освітнього процесу, яке орієнтоване на задоволення освітніх інтересів і запитів учнів, розвитку нахилів і здібностей кожного з них, реалізує мету – досягти ефективних освітніх результатів [1].

Метою освітнього процесу є не лише засвоєння конкретних знань і навичок, а й формування соціальних якостей і вмінь, які необхідні для розвитку особистості учня. У цьому контексті педагогічним завданням кожної школи є прагнення розвинути в учнів особистісні та соціальні вміння – лідерство, здатність працювати в колективі, впевненість у собі, емпатію, внутрішню мотивацію й особистісну незалежність.

Напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців, теоретиків і практиків із теоретичних, методологічних і методичних проблем дистанційного навчання представлені в роботах Л.В. Власенко [1], Т.В. Гарбуза [2], С.М. Дерба [3], М.І. Жалдак [4], О.П. Муковіз [5]; організація, підготовка та проведення дистанційних уроків відображені в роботах Г.В. Ситар [6], О.В. Пасічник [7].

Метою роботи є визначення психолого-педагогічних особливостей адаптації школярів до дистанційного навчання, аналіз ключових ускладнень у навчанні, зумовлених його дистанційною формою.

Основний зміст. Дистанційне навчання будується на віддаленій і самостійній роботі учнів. Очний формат дистанційного навчання по суті істотно не відрізняється від аудиторної форми, за умови ефективного використання інформаційних технологій. Самостійна ж робота набуває специфічних особливостей. По-перше, доля самостійного освоєння тем зростає; по-друге, учні самі можуть обирати зручний для них графік і темп навчання, у разі виникнення труднощів в освоєнні матеріалу в них є можливість звернутися по допомогу до викладача, проконсультуватися з ним в актуальному режимі – у чаті, на форумі, електронною поштою, або відтерміновано, традиційно, безпосередньо під час онлайн-занять. Оцінювання знань кожного учня часто відбувається автоматизовано, що зменшує суб'єктивізм оцінювання, але робить його більш формалізованим. Для ефективності такого навчання учні мають:

- навчитися самостійно здобувати знання;
- користуватись різними джерелами інформації;
- уміти працювати із цією інформацією за допомогою різноманітних способів пізнавальної діяльності;
- мати можливість виконувати освітню діяльність у зручний час;
- бути технологічно озброєними знаннями, уміннями та засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

За таких умов ефективність навчання підвищується, адже воно спрямовується на вироблення в учнів умінь самостійно сформувати навички самоосвіти, що допомагатиме й надалі.

Під час організації самостійної діяльності учнів у системі дистанційного навчання мають використовуватися новітні педагогічні технології, які б відповідали всім вимогам специфіки цього виду навчання, стимулювали розкриття внутрішнього потенціалу кожного учня та сприяли формуванню соціально значущих у сучасності якостей особистості.

Існує низка технологій дистанційного навчання, що дозволяє реалізовувати основні психолого-педагогічні завдання:

- створювати інформаційний освітній простір;
- формувати в учнів пізнавальну самостійну активність;
- розвивати в них критичне мислення, толерантність, готовність до конструктивного аналізу альтернативних поглядів.

Кожне із завдань психолого-педагогічного впливу спрямоване на формування того чи того вміння чи навички. А для формування пізнавальної активності кожного конкретного учня необхідно враховувати його здатності й інтереси, застосовувати методи навчання у співробітництві; активізувати творчий підхід; широко застосовувати проблемні та дослідницькі методи роботи [2].

Отже, процес дистанційного навчання набуває індивідуалізованого характеру. Оперативне реагування викладачів на запити учнів дозволяє реалізовувати особистісно орієнтовану методику навчання, можливість надання додаткових блоків навчальних матеріалів.

Зазначимо, що інтеграція дистанційних форм навчання у звичну систему освіти і досі мало розроблена в дидактичному та методичному планах. Водночас майже всі навчальні заклади в Україні, які навіть не мають розширеної мережевої комп'ютерної бази, а також часто не мають спеціалізованих приміщень, а то і власне будівель через обстріли та руйнування, готові повноцінно використовувати широкі можливості дистанційного навчання в освітньому процесі, що надає переваги такій формі та дозволяє втримати освіту на прийнятному рівні [3]. На жаль, у реаліях війни освіта багато в чому тримається на ентузіазмі й активній позиції педагогічних працівників, які хочуть зберегти свою школу. Такі педагоги активно працюють над розробленням курсів дистанційного навчання, над своїм рівнем кваліфікації, над компетентністю у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ).

Важливо, що сучасна педагогічна та психологічна науки перебувають на етапі перебудови й усталення психолого-педагогічних основ організації навчання із застосуванням ІКТ. За понад 5 років вимушеної організації дистанційного навчання в навчальних закладах, особливо на Півдні та Сході України, кожен педагог уже вміє організувати спілкування з учнями в дистанційній формі, створювати навчальні блоги, формувати електронні завдання, що фіксують результати, освітній процес здійснюється за наявності ефективного дистанційного

зворотного зв'язку. В Україні кожен викладач, без винятку, використовує у своїй роботі дистанційну форму навчання, самостійно створює навчальні курси й активно використовує їх у своїй роботі.

Щодо учнів, то численні дослідження щодо їхньої готовності до дистанційного навчання свідчать, що нині велика їх частина вибирає дистанційну форму навчання вимушено, із єдиною метою – «просто навчатися»; менша частина – з метою поповнити та поглибити свої знання; незначний відсоток – відпрацювати свої навчальні знання та навички. У нашій країні досвід участі учнів і вчителів у дистанційній формі навчання вже досить великий, це пояснюється широким використанням дистанційних технологій у сучасному навчально-виховному процесі. Вони активно практикуються протягом кількох років, тому абітурієнти, які вступають у заклади вищої освіти, уже не стикаються із проблемою браку базової компетентності в дистанційних формах навчання [5].

Варто відзначити, що учні, які володіють прийнятною комп'ютерною грамотністю, часто володіють на низькому рівні інформацією про доступні їм форми, ресурси та механізми дистанційної освіти, інакше кажучи, мають низький рівень інформаційної культури. Тому інформуванням і формуванням готовності учнів до такого виду діяльності мають опікуватися загальноосвітні заклади, хоча це і буде додатковим навантаженням [4]. Але варто зазначити, що, можливо, має більший сенс принести в жертву інформаційну складову частину за тією чи іншою темою, сформувавши навички самостійного пошуку та засвоєння інформації.

Для реалізації мети та перевірки ключових припущень нами була застосована авторська анкета, яку було запропоновано учням 7–8-х класів Харківського ліцею № 6 у кількості 68 осіб.

Більше половини респондентів (42%) стверджують, що їм досить зручно навчатися в дистанційній формі, але в частини з них (37%) є ускладнення в навчанні, пов'язані саме з такою формою. Лише 21% респондентів цілком задоволені програмою дистанційного навчання.

33% респондентів нашої вибірки вважають, що у процесі дистанційного навчання їхні знання погіршилися, а 67% респондентів не хотіли б використовувати дистанційне навчання в поглибленій і професійній освіті. Це свідчить про брак компетентності як учнів, так і педагогів у формуванні навичок самостійного пошуку та засвоєння матеріалу, у формах і методах використання дистанційних технологій із метою освіти та самоосвіти.

Також частина респондентів (38%) бачать переваги дистанційного навчання у гнучкості навчального процесу, можливості гнучко поєднувати навчання та вільний час (хобі), для 48% основною його перевагою є навчання в комфортній і звичній обстановці, але 14% не бачать жодних переваг.

Результати оцінювання роботи викладацького складу учнями в рамках дистанційного навчання наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Оцінювання роботи викладацького складу в рамках дистанційного навчання

Твердження	%
Відмінно, усе зрозуміло та цікаво	34
Добре, але хотілося б більше додаткового матеріалу по темам, які вивчаються	27
Задовільно, матеріал не можу засвоїти повною мірою	22
Погано, теми не розумію	11
Не можу відповісти	6

Також основними труднощами навчання в дистанційному режимі учні відзначили незручність користування навчальними платформами (дратують проблеми із платформами навчання, які використовуються в навчальному закладі), великий обсяг матеріалів, що задаються, і складність виконання лабораторних завдань самостійно. Результати відповіді на питання «З якими труднощами ви зіткнулися у процесі дистанційного навчання?» учнями наведено в таблиці № 2.

Таблиця 2

Труднощі, з якими зіткнулися учні у процесі дистанційного навчання (допускалося декілька відповідей)

Твердження	%
Недостатнє володіння інформаційними технологіями.	4
Недостатня кількість навчального матеріалу від учителя.	7
Складність виконання лабораторних завдань без безпосередньої допомоги вчителя.	26
Незручність користування додатками дистанційного навчання.	17
Великий об'єм завдань від учителя.	26
Несвоєчасне виставлення викладачами матеріалів і завдань.	9
Проблеми зі зв'язком.	22
Відсутність живого спілкування класу, відсутність соціалізації.	19

Розглядалися і позитивні твердження щодо дистанційного навчання.

Таблиця 3

Позитивні моменти дистанційного навчання (допускалося декілька відповідей)

Твердження	%
Матеріал подається в доступній формі, більшість уроків із використанням презентацій, що зручно.	28
Не потрібно витрачати час на збори і дорогу до школи.	56
Виключені конфлікти з однокласниками і булінг із боку однолітків.	34
Можливість відвідувати заняття навіть за поганого самопочуття або від'їзду.	37
Можливість використання й освоєння сучасних технологій у навчанні.	41

Респонденти також зазначили, що на суб'єктивному рівні (на рівні відчуттів) їхнє навантаження в навчальному плані в дистанційному режимі збільшилося порівняно з аудиторним навчанням. Можна передбачити, що це пов'язано з перенесенням зони навчання в домівку, суб'єктивним поєднанням території школи і дому, раніше це було обмежене домашніми завданнями.

Можна зробити висновок, що, незважаючи на деякі психологічні труднощі під час навчання в дистанційному форматі, загалом спостерігається тенденція до звикання та прийняття дистанційних форм навчання, як альтернативи аудиторному навчанню, з його суттєвими перевагами в разі правильної організації та розподілу свого часу впродовж дня.

Дані, отримані у процесі дослідження, можуть бути використані в рамках побудови навчальних програм із використанням дистанційних форм навчання, з удосконалення навчальних платформ для дистанційного навчання та розуміння загальної картини реагування учасників навчально-виховного процесу на зміну формату навчання.

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна сказати, що учні за 4–5 років дистанційного навчання вже адаптувалися до даної форми реалізації освітнього процесу. Позитивне ставлення учнів до дистанційної освіти є основною умовою, що сприяє формуванню їхньої готовності до активного навчання. Передбачувані труднощі та негативний настрій, зумовлений неналежною поінформованістю, проблемами зі зв'язком, деякими труднощами щодо правильності розподілу часу, компенсується завдяки накопиченню практичного досвіду під час навчання в дистанційній формі. Для ефективної реалізації сучасних педагогічних підходів у викладанні із застосуванням засобів інформаційно-комунікативних і дистанційних технологій існують усі необхідні умови, що дозволяють адаптувати

процес навчання під потреби учнів, відповідно до рівня їхньої готовності та психологічного сприйняття дистанційних форм. Реалізація цих принципів полягає в комплексному докладанні зусиль, орієнтованих на результати впровадження нових форм навчання та виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власенко Л.В., Шинкаренко Н.В. Методи дистанційного навчання. URL: <http://goo.gl/OOOU3Z>.
2. Гарбуза Т.В. Професійна підготовка майбутніх учителів іноземної мови в системі дистанційного навчання університетів Великої Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. С. 211–236.
3. Дербя С.М. Дистанційне навчання – допомога чи шкода учням. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 5 (13). URL: <http://www.ime.edu.ua.net/em.html>.
4. Жалдак М.І., Морзе Н.В., Науменко Г.Г., Рамський Ю.С. Двадцять п'ять років інформатики в школі: проблеми і перспективи. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2009. № 7. С. 3–7.
5. Муковіз О.П. Викладання інформаційних технологій навчання в системі дистанційної освіти MOODLE. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2011. № 3. С. 19–22.
6. Ситар Г.В., Сахарук І.В. Тестові завдання з курсу «Вступ до спеціальності» для студентів спеціальності 6.020303 «Прикладна лінгвістика» : навчальний посібник. Донецьк : ДонНУ, 2010. 45 с.
7. Пасічник О.В. Дистанційні уроки в Moodle. *Теорія і практика використання системи управління навчанням Moodle* : матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції, 30–31 травня 2013 р. URL: <http://2013.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=57>.
8. Robinson B. Innovation in open and distance learning: Some lessons from experience and research. *Innovation in open and distance learning: Successful development of online and Web-based learning*. London Kogan page Limited, 2001. P. 15–27.